

Ч

ЧАС РЕАКЦІЇ – у психології часовий інтервал між пред’явленням подразника і початком реакції на нього. Розрізняють такі фази Ч. р.: час проходження нервових імпульсів від рецептора до кори півкуль головного мозку людини; час, який необхідний для перероблення нервових імпульсів; час дії організму людини у відповідь на подразник. Ч. р. (для простих реакцій) не менше 0,15 с. Ч. р. враховується під час професійного відбору. При вчиненні ДТП враховується Ч. р. водія на виниклу ситуацію (час від моменту виявлення водієм небезпеки до початку прийняття заходів щодо її уникнення). Див. *Реакція водія*.

В. Ю. Шенітько.

ЧАС УЧІНЕННЯ ЗЛОЧИНУ – момент, коли злочинець шляхом дії чи бездіяльності вчинив кримінально каране діяння (злочин). У криміналістичній характеристиці злочинів Ч. у. з. розглядається як її елемент. Установлення Ч. у. з. має важливе криміналістичне значення. Час впливає на всі етапи виникнення, існування та використання доказової інформації. Урахування впливу часового чинника в процесі розслідування дає змогу: а) визначити час події злочину; б) встановити часові зв’язки між фактами; в) з’ясувати чер-

говість подій, дій або фактів; г) обчислити тривалість різних подій та ін. Дії злочинців характеризуються певною вибірковістю в часі. Зокрема, квартирні крадіжки в багатьох випадках учиняються у денний час, коли господарі квартири знаходяться на роботі, а кишенькові крадіжки – в години пік (ранок і вечір), коли переповнений громадський транспорт. Обрання Ч. у. з. пов’язано з тим, що в певний час об’єкт менше охороняється, відсутні власники домоволодіння або квартири, існує низька ймовірність бути поміченим тощо. У розслідуванні злочинів можуть мати значення і певні проміжки часу, періоди, коли відбуваються злочини (період сезонних робіт, період збирання врожаю овочів або фруктів, період тих або ін. заготівель, період здавання будинку в експлуатацію та ін.). У сучасній криміналістиці запропоновано окрему теорію про часові зв’язки. Див. *Характеристика злочинів криміналістична*.

Літ.: Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений. Х., 1985; Мешков В. М. Время в уголовном процессе и криминалистике. М., 2012.

В. Ю. Шенітько.

ЧІННИК РАПТОВОСТІ – вжиті слідчим дії (бездіяльність), які стали несподіванкою для того, кому вони адресовані. Ч. р. розраховано на суб’єктивну оцінку підозрюваним дії і повідомлень слідчого, які не збігаються з його уявленням про обізнаність. Це можуть бути як несподівана постановка запитання або пред’явлення доказів, так і раптове проведення самої слідчої (роз-

шукової) дії. Поряд із такими умовами реалізації Ч. р. – час, місце, характер та вид здійснюваних заходів, необхідно враховувати можливість несподіваного повідомлення слідчим про окремі науково-технічні досягнення, які можуть бути використані у збиранні доказової інформації. Існуючі правові та етичні обмеження не позбавляють слідчого можливості використання найрізноманітніших тактичних прийомів, спрямованих на розкриття злочину і викриття винуватих. Будь-яких обмежень на використання тактики раптовості під час досудового розслідування кримінальне процесуальне законодавство не містить, навпаки, у деяких випадках передбачається необхідність використання Ч. р. у діяльності слідчого як умова забезпечення результативності досудового розслідування.

Сутність раптовості полягає у виборі й реалізації слідчим системи заходів, прийомів, дій, що забезпечують необхідні умови для збору доказової і орієнтуючої інформації на підставі несподіванки їх характеру і змісту для відповідних учасників розслідування, тобто у цілеспрямованому створенні відповідних умов використання Ч. р., а не певних ускладнень для учасників такого процесу. Метою раптовості в діяльності слідчого є досягнення ефекту їх несподіванки. При цьому несподіваними можуть бути: а) час дії; б) місце дії; в) зміст дії; г) учасники слідчої (розшукової) дії. Іноді ці компоненти взаємопов'язані і поєднуються, напр., при несподіваному для підозрюваного (за часом і місцем) затриманні на місці вчинення злочину.

Ч. р. може бути використано не тільки слідчим, а й протидіючою йому стороною – підозрюваним, особами, які зацікавлені у протидії розслідуванню. Для підозрюваного несподіваними можуть бути: проведення слідчої (розшукової) дії взагалі або проведення її в певний час або у певному місці; застосування того чи ін. тактичного прийому під час слідчої (розшукової) дії; отримання інформації від слідчого про залучення в процес доказування осіб, участь яких виключалася підозрюваним зовсім, або передбачалася на більш пізньому етапі розслідування. Несподіваним може бути зміст переданої слідчим інформації про виявлення нових доказів або використання таких об'єктів при провадженні слідчої (розшукової) дії. Для слідчого несподіваними можуть бути: дія або поведінка підозрюваного, використання його зв'язків; виникнення нових обставин, що потребують реакції з боку слідчого. Це може бути поява нової доказової інформації, зникнення тих чи ін. осіб, відмова від раніше наданих показань або їх змінення. Ускладнити розслідування може й раптове виникнення ін. обставин, у т. ч. технічного і організаційного характеру. Раптовою як для слідчого, так і для ін. осіб, може бути і сама подія, яка підлягає розслідуванню, що істотно впливає на характер використовуваних у ході слідства прийомів і засобів. Раптовість може бути властива і розслідуваній події, коли вона стала несподіваною як для безпосередніх учасників, так і для свідків.

Ч. р. може бути використано підозрюваним та ін. особами, в різній формі

причетними до злочину, з метою протидії розслідуванню та встановленню істини. Для цього зазначеними особами можуть застосовуватися протизаконні дії. Протидію розслідуванню, причому несподівано, може здійснювати і захисник, недобросовісно виконуючи свої обов'язки. Успіх у подоланні такої протидії та досягнення позитивних результатів розслідування багато в чому визначаються тактикою проведення слідчих (розшукових) дій, серед яких найбільш ефективними є тактичні прийоми, засновані на використанні Ч. р.

Використання Ч. р. є умовою ефективності провадження слідчих (розшукових) дій, НСРД і тактичних операцій. Для отримання доказів особливого значення набувають огляд місця події, допит свідків, потерпілих, підозрюваних, обшук, пред'явлення для впізнання. Застосування даного Ч. р. не тільки сприяє встановленню істини у кримінальному провадженні, а й допомагає якнайшвидшому припиненню подальшої злочинної діяльності та відшкодуванню шкоди, заподіяної злочинном.

Лит.: Бахин В. П., Кузьмичев В. С., Лукьянчиков Е. Д. Тактика использования внезапности в раскрытии преступлений органами внутренних дел. К., 1991; Белкин Р. С. Фактор внезапности, его учет и использование при расследовании преступлений. М., 1995; Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз). Х., 2007; Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації. Х., 2013.

В. М. Шевчук.

ЧЛЕНОУШКОДЖЕННЯ – умисне заподіяння шкоди своєму здоров'ю з метою ухилення від виконання певних обов'язків. Ч. зазвичай відбувається з метою ухилення від призову до армії, звільнення з місць ув'язнення, а також для отримання страхової премії. Типовими способами Ч. можуть бути такі: нанесення вогнепальних, рубаних, колотих, різаних та ін. пошкоджень; прикладання до шкірі різних подразнюючих речовин або нагрітих предметів; уведення різноманітних речовин під шкіру; підкладання кінцівки під колеса транспорту, що рухається; створення різних штучних захворювань – грижі, випадання прямої кишки, захворювань шкіри і підшкірної клітковини, захворювань очей, носа, вуха, легень, шлунку, кишечника та ін.; створення штучної хвороби шляхом приймання всередину лікарських та ін. речовин. Ч. може бути заподіяно не тільки шляхом нанесення ушкодження або викликання хвороби тим чи ін. втручанням, а й пасивними методами. Напр., штучна фіксація того або ін. суглоба може з часом призвести до контрактури. Штучне виснаження може бути викликане голодуванням, відмовою від вітамінних препаратів (останнє можливе в умовах Півночі). При Ч. проводиться судово-медична експертиза, яка підтверджує або спростовує факт штучного походження того чи ін. патологічного стану. При наявності ушкоджень встановлюються їх характер, спосіб і обставини заподіяння, а також, чи міг потерпілий заподіяти їх собі самостійно. Особливістю проведення судово-медичних експер-

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2
В27

Редакційна колегія 20-го тому:

В. Ю. Шепітько (голова),
В. А. Журавель (заступник голови),
В. О. Коновалова, В. В. Тіщенко,
В. М. Шевчук, Б. В. Щур

В27 Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Харків : Право, 2016. — .

ISBN 978-966-937-048-8

Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 2018. — 952 с. : іл.

ISBN 978-966-937-250-5

Видання є систематизованим зведенням про поняття, категорії, теорії та вчення криміналістики, судової експертизи та юридичної психології, їх окремі засоби, прийоми, методи та рекомендації. Розглядається теоретико-методологічне підґрунтя наукових концепцій та практика реалізації криміналістичних, психологічних та експертних методів, методик і технологій. Наводяться відомості про наукові та інші видання з криміналістики, судової експертизи та юридичної психології. Надаються довідкові дані про відомих українських та зарубіжних учених.

Розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, співробітників органів кримінальної юстиції, судових експертів, судових психологів, а також усіх, хто цікавиться проблемами криміналістики, судової експертизи та юридичної психології.

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2

ISBN 978-966-937-250-5 (т. 20)
ISBN 978-966-937-048-8

© Національна академія правових наук України, 2018
© Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України, 2018
© Національний юридичний університет імені Яро-
слава Мудрого, 2018
© Видавництво «Право», 2018